

УДК 373.2.015.31:33

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-1-56>**Юлія КАЛУГІНА,**

orcid.org/0000-0001-5553-8383

аспірантка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Запорізька область, Україна) 95kalugina9521@gmail.com**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕРЕЖЛИВОГО СТАВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Нині ми все частіше стискаємось з проблемою правильного та зрозумілого економічного виховання дітей дошкільного віку. Вона є актуальною, тому це дає можливість для подальшого її розгляду та вивчення. Ця стаття оглядова та зосереджена на аналізі навичок бережливого ставлення, що формуються у процесі економічного виховання.

Стаття має на меті висвітлення, аналіз та характеристику основних навичок бережливого ставлення у дітей старшого дошкільного віку як підрунтя економічного виховання в розвивальному середовищі закладу дошкільної освіти та сім'ї. Для реалізації поставленої мети виокремлюється низка завдань: уточнити основні поняття «економічне виховання», «навички бережливого ставлення», «економічна компетентність», «культура споживання»; обґрунтувати взаємозалежність процесів формування навичок бережливого ставлення і економічного виховання; визначити етапи та методи формування навичок бережливого ставлення.

Основні методи проведення дослідження: аналізу, узагальнення, систематизації теоретичних положень, розкритих в офіційних документах, науковій та навчально-методичній літературі; узагальнення власного педагогічного досвіду, а також аналізу практичних напрацювань щодо формування навичок бережливого ставлення у дітей старшого дошкільного віку в контексті економічного виховання.

Актуальність такої теми полягає в тому, що в умовах глобального поширення масової культури, ключовими цінностями якої виступають розваги та споживання, необхідно спрямовувати молоде покоління на чітке формування у дітей старшого дошкільного віку соціально значущих цінностей, знань, норм і зразків поведінки, правильного поєднання в споживанні матеріального і духовного, що має стати цілеспрямованим і систематичним педагогічним процесом.

Мета статті – дослідити наукові роботи, що розкривають проблематику економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, виділити роль виховання економічної бережливості, запропонувати власний погляд на проблему та надати варіанти методів впровадження навички у педагогічну практику.

Формування навичок бережливого ставлення розглядається як розсудливість, ощадливе витрачання, використання чого-небудь, економічність. У статті досліджується необхідність формування бережливого ставлення саме на заняттях з економічного виховання дітей в умовах закладу дошкільної освіти.

Таким чином, виховати економічно розвинену людину неможливо без формування початкових навичок бережливого ставлення у дитячому віці, адже всі головні і важливі знання ми отримуємо саме у дитинстві.

Ключові слова: бережливе ставлення, культура споживання, економічне виховання, економічна компетентність, економічна культура, діти старшого дошкільного віку, заклад дошкільного навчання.

Yuliia KALUHINA,

orcid.org/0000-0001-5553-8383

Postgraduate Student at the Department of Preschool Education and Social Work
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
(Melitopol, Zaporizhzhia region, Ukraine) 95kalugina9521@gmail.com**FORMATION OF SKILLS OF CAREFUL ATTITUDE IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE IN THE CONTEXT OF ECONOMIC EDUCATION**

Today we are increasingly faced with the problem of proper and understandable economic education of preschool children. It is relevant, and therefore it provides an opportunity for further consideration and study. This article is an overview and focuses on the analysis of the skills of thrift that are formed in the process of economic education.

The article aims to highlight, analyze and characterize the basic skills of caring for older preschool children as a basis for economic education in the developmental environment of preschool education and the family. To achieve this goal, a number of tasks are identified: to clarify the basic concepts of "economic education", "skills of thrift", "economic competence", "culture of consumption"; to substantiate the interdependence of the processes of formation of skills of careful attitude and economic education; identify the stages and methods of forming the skills of thrift.

The main methods of research: analysis, generalization, systematization of theoretical provisions disclosed in official documents, scientific and educational literature; generalization of own pedagogical experience, and also the analysis of practical developments concerning formation of skills of the careful attitude at children of senior preschool age in the context of economic education.

The relevance of this topic is that in the global spread of mass culture, the key values of which are entertainment and consumption, it is necessary to direct the younger generation to clearly form in older preschool children socially significant values, knowledge, norms and patterns of behaviour; the right combination material and spiritual, which should become a purposeful and systematic pedagogical process.

The purpose of the article is to investigate scientific works that reveal the problems of economic education of older preschool children, highlight the role of economic thrift education, offer their own views on the problem and provide options for methods of implementing skills in pedagogical practice.

The formation of the skills of thrift is seen as prudence, frugality, use of something, economy. The article examines the need for the formation of a thrifty attitude in the classes of economic education of children in a preschool institution.

Thus, it is impossible to bring up an economically developed person without the formation of basic skills of caring attitude in childhood, because all the main and important knowledge we receive in childhood.

Key words: careful attitude, consumption culture, economic upbringing, economic competence, economic culture, children of senior preschool age, preschool institution.

Постановка проблеми. Для розвитку здорового суспільства варто активно звертати увагу на виховні процеси. Кожен етап становлення дитини як члена глобального суспільства має бути чітко організованим та актуалізованим до сучасних тенденцій та проблем. Натепер у педагогіці чимале значення надається економічному вихованню дітей старшого дошкільного віку. І науковий світ розробив досить підходів та методик щодо впровадження основних економічних навичок. Серед них – і питання бережливості, яке визначається однією з основних складових частин економічної грамотності. Однак, на відміну від знань про гроші, економічну взаємодію у малих та великих соціальних групах, саме методи виховання бережливості у науковій педагогіці описані мало. Дослідження останніх десяти років торкаються цього питання дотично, майже не розглядаючи його деталізовано та предметно.

А між тим у світі сьогодення зростає актуальність здорового та екологічного споживання, раціоналізму та виваженості у витратах. Розуміння дитиною, яким чином ставитися до майна з обережністю та розсудливістю, – важлива навичка. Навчати цього потрібно з найменшого віку, коли у дитини тільки формуються соціальні навички, а авторитет дорослих (як батьків, так і педагогів) є безумовним. Дослідники цього питання зазначають, що виховання бережливості – одна із суттєвих сторін у вихованні дитини. Легковажне ставлення до грошей у дорослих буде заважати вихованню розумних потреб у дитини (Горяинова, 2012).

Аналіз досліджень. Для виховання бережливості необхідно окреслити конкретне коло завдань та методів, аби якомога продуктивніше досягати освітньої мети. І через те, що сучасна наукова думка майже не деталізує таку сторону економічної освіти дошкільнят, тема статті набуває безумовної актуальності.

У науковій думці питання бережливості розглядається як складова частина економічної освіти. У численних статтях, наукових роботах

та виданнях ідеться про те, що економічна поведінка у дитини формується під впливом способу життя найближчого середовища, надалі формується споживацький тип, який моделює подальшу економічну діяльність дитини (Алексєєнко, 2018). Усе частіше в контексті своїх досліджень науковці говорять про ці навички, але все ж не окреслюють їх окремо та детально, лише поодинокі наукові роботи молодих науковців торкаються бережливості як окремої навички. Підкреслюється, що вже у старшому дошкільному віці потрібно закладати знання про бережливість та вчити раціонального розподілу майна і коштів, саме у цей період подібна практика є найбільш дієвою (Горяинова, 2012).

Є чимала кількість наукових досліджень з питань економічної освіти дітей старшого дошкільного віку, але саме складник бережливості окреслений мало. Така риса, яку варто впроваджувати педагогічно, стосується у дослідженнях здебільшого екологічної сторони життя. Тоді як економічну бережливість можна назвати основою здорового розвитку економіки країни та світу загалом. Тому окреслення проблематики та розробка методик щодо формування навичок бережливого ставлення в контексті економічного виховання є загальними.

Мета статті – дослідити наукові роботи, що розкривають проблематику економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, виділити роль виховання економічної бережливості, запропонувати власний погляд на проблему та надати варіанти методів впровадження навички у педагогічну практику.

Методологія та методи. Для реалізації поставленої мети використовувались такі методи наукового пошуку, як аналіз, узагальнення, систематизація теоретичних положень, розкритих в офіційних документах, науковій та навчально-методичній літературі; педагогічне спостереження за освітнім процесом, анкетування, бесіди, тестування; узагальнення власного педагогічного досвіду, а також аналіз практичних напрацювань щодо формування навичок бережливого став-

лення у дітей старшого дошкільного віку в контексті економічного виховання.

Виклад основного матеріалу. У тлумачному словнику Ожегова бережливість визначається як розсудливість, економність (Ожегов, 2000). А Словник української мови в 11 томах говорить нам, що бережливість – це ощадливе витрачання, використання чого-небудь, економність (Словник української мови, 1970–1980). Обидва визначення приводять нас до слова «економність», а отже, бережливість варто розглядати як безумовну невідривну частину економічної освіти.

Сучасна наукова думка визначає економічне виховання як організовану педагогічну діяльність, спрямовану на формування економічної культури учнів. А під економічною культурою можна розуміти комплекс уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства і пов'язані з економічною діяльністю. Дослідники Матвеев та Лясота зазначають, що вона є продуктом історичного економічного досвіду суспільства загалом, так само, як і особистісного життєвого досвіду, що робить певний внесок у соціалізацію кожного індивідууму (Матвеев, 2016). Базуючись на вищезазначених визначеннях, можна припустити, що саме бережливість і є основою економічної культури, адже вона є результатом певних моделей поведінки та формується на рівні звички для подальшої розумної економічної діяльності.

Серед основних завдань педагогів, спрямованих на економічне виховання дітей, визначають, зокрема, виховання навичок заощадливості та раціонального використання товарів та продуктів (Боршуляк, 2016: 15–16). А отже, методична діяльність має бути спрямована саме на формування у свідомості дошкільників раціональної економічної логіки.

Економічне виховання, за Каменським, вбачається тільки у зв'язку з моральним, дослідник рекомендував виховувати з дитинства мудрість, працьовитість, терплячість, бережливість, він вважав за необхідне бути як бережливим, так і щедрим, а не скупим (Іванова, 2019).

У навчальному посібнику «Основи психології та педагогіки» за авторства Степанова та Фіцула зазначено, що економічне виховання покликане вирішувати такі завдання, як:

1) ознайомлення молоді із законами ринкової економіки, шляхами підвищення її ефективності, вдосконалення виробничих відносин, системою і методами управління виробництвом;

2) формування здатності до економічного мислення, вміння оволодівати новими методами і прийомами праці;

3) виховання почуття і рис ефективного господаря;

4) розвиток здорових матеріальних потреб, умінь розпоряджатися грошима (Степанов, 2006).

Ефективне господарювання можливе за умови раціонального підходу до ресурсів та грошей, які стануть ще одним додатковим ресурсом. Уміючи свідомо та заощадливо ставитися до матеріального майна, дитина поступово перетвориться саме на ефективного господаря, здатного не тільки зберігати, а й примножувати свій ресурс.

За умови розвитку економічних навичок дитина зможе:

1) планувати та організовувати особистий бюджет, дохід та витрати;

2) економічно обґрунтовано оцінювати товари, які купуються для особистих потреб, їх раціонально використовувати;

3) раціонально ставитися до свого здоров'я, режиму та способу життя (Степанов, 2006).

Окрім усвідомлення, що формування навичок бережливості відбувається на тлі загальної економічної освіти, важливо враховувати, що економічне виховання тісно пов'язане з трудовим вихованням. Саме усвідомлюючи цінність роботи, її важкість та ресурсність, діти поступово формуватимуть навичку вшановувати результат цієї самої роботи – матеріальні надбання та гроші.

Формування знань про роботу та її значимість базується на:

1) раціональному розсудливому відношенні до ресурсів, з яких виготовляється будь-який предмет;

2) усвідомленні необхідності оволодіння знаряддями праці, їх застосування за призначенням, бережливого до них ставлення;

3) оволодінні соціокультурним, нормованим способом виготовлення предмета, що відображається на якості та швидкості його виготовлення, економить час і сили людини;

4) усвідомленні того, що продукт праці необхідної якості йому довго служить, економить нову сировину (Псиркова, 2017).

Подібні усвідомлення формуються емпірично, зокрема на фактичному прикладі. Щоденне спостереження за працею співробітників дитячого садочка матиме свою вагу, якщо супроводжувати його поясненнями. В умовах юного віку самостійно дошкільнята не здатні оцінити соціальну значущість та ресурсовитратність кожної праці. Завдання педагога – пояснити, як робота реалізується, які зусилля для цього докладаються, яким чином набуваються навички для продуктивної реалізації.

До видів діяльності, яка матиме освітній вплив та допоможе пояснити основи бережливості та раціональності, можна віднести:

- 1) ігрову;
- 2) трудову;
- 3) пізнавальну.

Як варіант ігрового процесу можна застосувати театралізовані вистави, де для невеликої групи дітей буде надано ролі. Теми вистав можна взяти із фольклору, найголовніше – щоб у них була присутня тема заощадливості та дбайливого ставлення. Наприклад, можна розіграти народну казку «Півник та двоє мишенят». Працелюбність та заощадливість півника може виступати протиположною до безвідповідальності та марнотратства мишенят. Після вистави можна додатково обговорити із дітьми, яким чином мишенята могли б покращити своє становище, а також наскільки комфортним було б їх спільне життя, якби мишенята разом із півником сумлінно працювали та раціонально використовували свої ресурси.

Інший варіант ігрового вивчення значення бережливості – гра у ярмарок. Змоделювати класичний український народний ярмарок, де для придбання ласощів або веселощів потрібні «кошти». Заробити ці «кошти» можна шляхом інтелектуальних чи фізичних вправ – розказати вірша, станцювати, полити квіти. Отримуючи винагороду, дитина, безумовно, бажатиме витратити її на заохочення – печиво, цукерки, катання на каруселях. Однак обмежена кількість «грошей», необхідність їх заробити працею, а потім раціонально розподілити стануть вдалою основою для роздумів про заощадливість.

Безумовно, найбільшого ефекту можна досягти шляхом спільної партнерської діяльності дорослого і дитини (Псиркова, 2017). Залучити дошкільнят до прибирання кімнати спільного користування, до підготовки їдальні для обіду тощо. Тимчасову діяльність варто супроводжувати заохоченнями та поясненнями. Саме від педагога залежить, наскільки добре дитина усвідомить причинно-наслідковий зв'язок та відкладе для себе, що праця потребує чималих ресурсів, сил та поваги. А отже, до організації спільної роботи варто підходити з великою увагою.

До пізнавальної діяльності можна віднести:

- бесіди про фінансову грамотність та роль у ній бережливого ставлення до майнового та грошового ресурсу;
- вирішення проблемних ситуацій;
- тематичні бесіди з ознайомлення з грошима, формами трудової діяльності;
- комплексно-тематичні заняття (Псиркова, 2017).

Разом і тим працелюбність та поважне ставлення до результатів чужої роботи закладатимуть сім'я раціональності та бережливості у розум

малих дошкільнят. Подальша діяльність педагога разом із батьками лише покращуватиме цей ефект.

Науковці, зокрема, нерідко зазначають, що саме ставлення до грошей та майна у родинному всесвіті має безпосередній вплив на формування у дітей бережливих навичок. Йдеться про те, що проблема «діти й гроші» містить кілька вимірів, а саме: ціннісно-орієнтаційного ставлення дитини до грошей, зумовленості особливостями виховання, участі дітей у наповненні сімейного бюджету, трудової експлуатації, уміння розпоряджатися кишеньковими коштами, прояву економічної поведінки, набуття економічної компетентності (Алексєєнко, 2018: 17). І тому роль родини загалом та батьків зокрема вкрай важлива. А отже, педагогічна взаємодія має реалізовуватися не лише із дитиною, а й з дорослими.

Варто посприяти формуванню у дорослих усвідомлення, що їхня діяльність та їхній погляд на матеріальне забезпечення впливає на подальші моделі поведінки у їхніх дітей. Усвідомлення про раціональність базується на знаннях про:

- 1) те, звідки беруться гроші у родині;
- 2) з чого складається родинний бюджет;
- 3) те, що таке достаток та рівень життя, які його показники;
- 4) що включає у себе планування родинного бюджету (плата за ЖКП, навчання, витрати на харчування, одяг, транспорт, розваги);
- 5) скільки часу та ресурсу витрачає кожен із членів родини на здобуття коштів.

Висновки. Здорове ставлення батьків до грошей, повага до власної роботи та відсутність звички до марнотратства закладають основу економічної свідомості молодого покоління. Дослідники визначають, що у сім'ях із високими матеріальними статками матеріальна безтурботність деформує уявлення про ціннісний зміст грошей, праці й рівності прав людей, формує споживачий спосіб життя. На цьому тлі вельми помітне превалююче бажання батьків відчувати постійну дитячу вдячність та намагання приховати від дитини потенційні труднощі сім'ї, формування помилкових моделей економічної взаємодії в межах малої соціальної групи (Алексєєнко, 2018: 19–21).

Водночас існує проблема, що сучасні діти з малого віку сприймають гроші не як винагороду за роботу, не як результат тяжкої праці, а як банальний ресурс для досягнення соціального успіху та особистісного задоволення (Алексєєнко, 2017: 34). А отже, виховання бережливості та заощадливості базується на виховних методиках, які насамперед запроваджують батьки.

Тому, розробляючи методичний план, педагогу необхідно провести комплексну роботу як із дитиною, так і з батьками. Уся освітня діяльність повинна не тільки починатися у межах дошкільного навчального закладу, а й ефективно продовжуватися за його межами, у стінах дому, у родинному колі. За потреби можна залучати батьків до ігрової та трудової діяльності, моделювати ситуації та спільно проговорювати їх у широкому колі.

Отже, можна сказати, що робота у напрямі формування навичок бережливості є комплексною та схожою із загальними методами економічної освіти. Однак варто більше уваги приділяти саме

взаємодії дітей з батьками, чіткіше окреслювати форми соціальної взаємодії та частіше застосовувати практичний метод. На відміну від формування загальних економічних знань, навички бережливості, розсудливості та заощадливості краще відкладаються після емпіричних практикумів.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному дослідженні витоків здорового відношення дошкільників до матеріальних та грошових ресурсів, вивченні ролі бережливості у економічній освіті загалом та у розробці форм виховання бережливості у дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ф. Діти і гроші. Сучасні виміри та осмислення. Київ. *Управління освітою*, 2018. № 8 (404). С. 16–25.
2. Алексеєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання : дисерт. на здоб. наукового ступеня доктора педагогічних наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2017. 408 с.
3. Алексеєнко Т. Ф. Соціально-економічний концепт сімейного виховання. Сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії і практики : монографія. Київ : ФОН Жовтий О. О., 2016. 437 с.
4. Боршуляк Т. М. Економічне виховання дітей дошкільного віку: моніторинг компетенцій. Кам'янець-Подільський, 2016. 80 с.
5. Горяинова Ю. В. Воспитание бережливости у детей старшего дошкольного возраста. 2012. URL: <https://scienceforum.ru/2012/article/2012000264>.
6. Иванова А. М. Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності : здоб. освітнього ступеня магістр : 02 «Дошкільна освіта». Ніжин, 2019. 84 с.
7. Матвеев С. О., Лясота Л. І. Економічна соціологія, 2016. URL: https://tourlib.net/books_others/matveev101.htm.
8. Псыркова И. В. Экономическое воспитание детей старшего дошкольного возраста, 2017. URL: <https://www.maam.ru/detskijasad/yekonomicheskoe-vospitanie-detei-doshkolnogo-vozrasta.html>.
9. Словник української мови: у 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
10. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник. Видання 2-ге, виправлене, доповнене. Київ : Академ. видав, 2006. 520 с.
11. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Издание 4-е, дополненное. Москва : Азбуковник, 2000. 940 с.
12. Шатова А. Д. Экономическое воспитание дошкольников. Москва : Педагогическое общество России, 2005.

REFERENCES

1. Aleksieienko T. F. (2017). *Kontseptualizatsiia sotsialno-pedahohichnykh osnov suchasnoho simeinoho vykhovannia [Conceptualization of socio-pedagogical foundations of modern family education]*. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Aleksieienko T. F. (2018). Dity i hroshi. Suchasni vymiry ta osmyslennia [Children and money. Modern measurements and understanding]. *Upravlinnia osvitoiu*, 8(404), 16–25 [in Ukrainian].
3. Aleksieienko T. F. (2016). *Sotsialno-ekonomichni kontsept simeinoho vykhovannia [Socio-economic concept of family education]*, Family education: conceptualization of ideas of theory and practice: a monograph (437). Kyiv: FON Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].
4. Bilodid I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tt. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Borshuliak T. M. (2016). *Ekonomichne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku: monitorynh kompetentsii [Economic education of older preschool children: monitoring of competencies]*. Kam'yanetsch-Podilskyi [in Ukrainian].
6. Horiaynova Yu. V. (2012). *Vospytanye berezhlyvosty u detei starshoho doshkolnoho vozrasta [Fostering frugality in older preschool children]*. Retrieved from: <https://scienceforum.ru/2012/article/2012000264> [in Ukrainian].
7. Ivanova A. M. (2019). *Formuvannia elementarnykh ekonomichnykh znan u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy ihrovoi diialnosti [Formation of elementary economic knowledge in children of senior preschool age by means of play activity]*. Master's thesis. Nizhyn [in Ukrainian].
8. Matvieiev S. O., Liasota L. I. (2016). *Ekonomichna sotsiologhiia [Economic sociology]*. Retrieved from: https://tourlib.net/books_others/matveev101.htm [in Ukrainian].
9. Ozhegov S. I., Shvedova N. Iu. (2000). *Tolkovyi slovar russkogo iazyka [Explanatory dictionary of the Russian language]*. (4th ed., rev.). Moskva: Azbukovnik [in Russian].
10. Psyrkova I. V. (2017). *Ekonomicheskoe vospitanie detei starshoho doshkolnogo vozrasta [Economic education of older preschool children]*. Retrieved from: <https://www.maam.ru/detskijasad/yekonomicheskoe-vospitanie-detei-doshkolnogo-vozrasta.html> [in Russian].
11. Shatova A. D. (2005). *Ekonomicheskoe vospitanie doshkolnikov [Economic education of preschoolers]*. Moskva: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii [in Russian].
12. Stepanov O. M., Fitsula M. M. (2006). *Osnovy psykholohii i pedahohiky: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of psychology and pedagogy: textbook]*. (2nd ed., rev.). Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].